

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на Василена Цочева Билярска на тема:
„Кирилometодиевистиката в личния архив на акад. Петър Динеков в
ЦДА” за присъждане на образователната и научна степен „Доктор”
РЕЦЕНЗЕНТ: проф. д-р Милияна Каймакамова

Историческата заслуга на акад. Петър Динеков за утвърждаване на кирилometодиевистиката като самостоятелна научна област в хуманитаристиката и за създаването на Кирило-Методиевския научен център отдавна е получила признанието у нас и в чужбина. Това е видно от различните библиографски справочници, биографични изследвания за него и от юбилейните сборници в негова чест. Все още обаче в българската наука липсва цялостно и систематизирано изследване за неговата дългогодишна научна и организаторска дейност. Затова според мен темата на дисертацията е успешно избрана. В структурно отношение трудът (469 стр.) се състои от увод, три глави, заключение, библиография и три приложения, тематично свързани с неговия предмет на изследване.

Преди всичко бих искала да отбележа, че В. Билярска се е съобразила с всички основни критични бележки, отправени ѝ от страна на колегията по време на вътрешното обсъждане на нейния дисертационен труд.

Уводната част на труда разкрива убедително цялостната методология на изследването. Целта и задачите са ясно формулирани. Показана е отлична осведоменост относно историята, местонахождението и тематичното съдържание на отделните части от личния архив на учения. Това позволява на В. Билярска да направи следната важна обобщаваща оценка за неговото значение: „Архивното наследство на П. Динеков е богат извор за проучване на живота и дейността му като учен, преподавател и общественик, а е и безценен източник за историята на българската интелигенция през XX в. Благодарение на неговото отношение към документа днес имаме запазено това архивно богатство, което може да стане основа на много разработки на теми от неговото творчество, а така също и за написване на пълна негова биография.“ (с. 5). Опирайки се на данните от архивния фонд, докторантката е направила успешен опит за класификация на научните теми, станали предмет на изследване от страна на П. Динеков. От нея е видно преобладаването на кирилometодиевската проблематика, последвана от проучванията му върху историята на българска литература, българския фолклор и др.

Изследването е базирано на внушителен брой архивни единици и съществуващи вече публикации по темата на дисертацията, което е важна предпоставка за създаването на подробна представа за ролята на П.

Динеков в развитието на кирилометодиевистиката. Същевременно В. Билярска използва сравнителния анализ като основен метод на своята работа, което ѝ позволява да създаде конкретна представа за приносния характер на научното творчество на учения, свързано с делото на братята Кирил и Методий и техните ученици, както и да открие неговия новаторски дух. Изследователският подход на авторката се характеризира със съчетаване на хронологическия с тематичния принцип, което създава много добри възможности за анализ на творческия процес на П. Динеков, проследен чрез неговите трудове в ръкописен и отпечатан вариант.

Първа глава, озаглавена „Кирилометодиевистиката в научната дейност на акад. Петър Динеков – аналитичен библиографски преглед. Мястото на кирилометодиевистиката в научната и популяризаторската му дейност като университетски професор и член на БАН“, е разработена въз основа на публикуваното творчество на П. Динеков в монографии и студии, в тематично подготвени сборници от и за него, както и негови интервюта по случай важни годишнини, чествания и научни конференции, конгреси и симпозиуми, отразени в пресата. Наред с това са използвани и сведения от архива му, съхраняван в ЦДА. (най-вече ранните дневници, непечатани разкази, реферати и есета, представляващи едни от най-ранните му творчески опити).

Тази глава може да се определи като едно необходимо въведение към основния предмет на изследване в дисертацията. В нея най-напред се проследява жизнения и творчески път на акад. П. Динеков. Тук добре е открояна университетската среда, в която започва формирането на младия Динеков като личност, творец и учен. Специално място е отделено и на значението на неговата специализация във Варшавския и Ягелонския университет в периода 1933-1936 г., която има определящо значение за ориентацията му към научното поприще.

Много добре е разкрита разнородната преподавателска и научна дейност на П. Динеков в Катедрата по българска литература на Софийския университет, започнала с избирането му за редовен доцент в 1941 г. и продължила до 1979 г. Не е пропусната и неговата обществено-научна дейност в различни културни звена извън Университета (Съюза на българските писатели, Управителния съвет на Научния институт „Христо Ботев“, Общото събрание на Камарата на Народната култура и др.). Историографският анализ, който В. Билярска осъществява показва, че в процеса на своята изследователска дейност и работа по дисертацията тя е успяла да формира определени научни критерии и качества на специалист, профилиран в областта на кирилометодиевистиката. Това е видно от нейния задълбочен анализ върху многобройни трудове на П. Динеков. Успоредно с тяхната характеристика докторантката е проследила и активната, широко мащабна дейност на учения, свързана със създаването на Кирило-Методиевския научен център към Президиума на Българската

академия на науките през 1980 г., подготовката и издаването на Кирило-Методиевската енциклопедия, Кирило-Методиевските студии, поредицата „Стара българска литература“, участието му в авторитетни и отговорни български и чужди научни форуми и др.

Цялостното проучване на жизнения и творчески път на учения, позволява В. Билярска да стигне до съществения извод, че „повече от една трета от цялостното научно творчество на П. Динеков е посветено на старобългаристиката и по-специално на кирилометодиевистиката от общо близо 2000 негови публикации.“ (с. 181).

По моя преценка с написването на тази първа глава В. Билярска се очертава не само като надежден млад изследовател, но и като отличен познавач на научното творчество на акад. П. Динеков. С написването ѝ авторката създава основата, върху която в следващите глави се насочва към разработването на Кирилометодиевската проблематика в светлината на личния архив на „един от най-големите български учени на двадесетия век“, както тя самата го определя напълно заслужено (с. 182). Тук е мястото да посоча, че като едно необходимо допълнение към тази първа глава се явяват Приложение № 1 и Приложение № 2 към дисертацията, в които се дава библиография на изследванията за П. Динеков и подредената по азбучен ред библиография на негови проучвания по теми от кирилометодиевистиката.

Втора глава – „Теми и проблеми от Кирилометодиевистиката в архивното наследство на акад. Петър Динеков“, може да се определи като своеобразен център на изследването. В нея са обособени 8 параграфа съобразно състава на проучените от В. Билярски многобройни архивни единици, свързани с изследваната от нея тема. Тук с приносен характер се откроява обединяването на документалните материали в няколко основни групи в зависимост от тяхното тематично съдържание. Подредбата включва: общи изследвания на учения по история на старобългарската литература; проучвания за живота и дейността на Светите братя Кирил и Методий и значението на тяхното дело; проучвания за живота и творчеството на техните ученици Климент Охридски и Наум Охридски; изворите за тяхното реформаторско дело. Наред с това, изхождайки от научните принципи на архивознанието, докторантката разделя архивното наследство на П. Динеков на два големи дяла, а именно: свидетелства за неговото научно творчество, и лични документи, свързани с интересите, заниманията и преживяванията му от най-ранните му години до края на живота му. Полезни за бъдещата работа на архивистите са и направените от нея на места корекции и допълнения по описа при установени грешки и несъответствия.

В тази част от изследването акцентът е поставен върху новото, различното, невключеното в публикациите на П. Динеков, представени в първа глава. Специално бих искала да отбележа, че в горепосочената втора

глава са коментирани огромно количество архивни единици, свързани с богатото му творчество. С тяхното анализиране В. Билярска създава задълбочава представата за намеренията, идеите и допълнителните дирения на учения, които са съпровождали процеса на неговата научно-изследователска дейност. В раздела за историята на българската литература авторката хвърля допълнителна светлина върху съдържанието и промените, които настъпват в том 1 от лекционния курс по българска литература преди отпечатването му през 1950 г., съхранението на някои от статиите и студиите по проблемите на кирилометодиевистиката, корекциите, правени от автора в хода работата му върху отделни трудове, допълнителната редакторска работа, която той е извършвал на част от тях.

За съвременния изследовател и читател интерес би представлявал текстът на ръкописния лист с дата 20 май 1977 г., приложен към машинописния екземпляр на една от най-важните и новаторски статии на П. Динеков „При изворите на българската култура“, който докторантката публикува за пръв път именно в дисертацията си (с. 190-191). От краткия текст се долавя не само духа на времето, в което живее и твори ученият, но и опитът му да осмисли философски величието на делото на Кирил и Методий и на българското писмено наследство.

Полезни от историографска гледна точка са и наблюденията на авторката върху машинописните оригинали на отпечатаните статии и студии по проблемите на кирилометодиевистиката, българо-руските книжовни връзки, общото и специфичното в развитието на славянски литератури. Различията, установени от авторката, допълват представата за Динеков като задълбочен изследовател на средновековната българска литература, ръководен в своите изследвания от принципите на историзма. Неговото критично перо е много добре разкрито, чрез съдържателните му бележки в архивната единица, озаглавена „Бележки на Петър Динеков за делото на Кирил и Методий, връзките с Византия, византийската литература и др.“, която се намира в папка, свързана с редакторската му работа по подготовката на първи том от История на българската литература (с. 196-197). Сред запазените материали е отделено място и на архивните единици, съдържащи негови редакционни бележки във връзка с подготовката и отпечатването на първите три тома от 6-томната История на българската литература, обхващащи нейното зараждане и развитие от V до XVII в. На коментар са подложени и съхранените в архива рецензии за трудове на учения, написани от други изследователи на старобългарската литература като К. Иванова, К. Станчев, С. Илиев, Л. Захариев.

Значително място е отделено и на архивните материали, съдържащи по-малко известни факти за изследванията на П. Динеков върху живота и делото на Константин-Кирил Философ и архиепископ Методий. Тук са представени едни от най-ранните му статии, сказки и др., публикувани в българската преса в периода 1943-1945 г., част от които са плод на

неговите дирения по време на българска научна експедиция в Егейска Тракия и Атон, проведена през 1943 г., в която участват още В. Бешевлиев, И. Дуйчев, А. Василиев, Н. Божинов и др. Посочени са и архивните материали, отразяващи активната популяризаторска роля на П. Динеков, посветена на разкриване на историческите заслуги на Кирил и Методи и техните ученици по време на различни юбилейни тържества през втората половина на XX в.

Полезни за бъдещите изследвания са аналитичните преценки на В. Билярска за онези архивни материали, които хвърлят допълнителна светлина върху приносите, които П. Динеков прави за развитието на кирилometодиевистиката като наука и за дейността на Кирило-Методиевския научен център. Това са отделни машинописни варианти на негови статии и студии, радиобеседи, участия в конгресите по славистика и българистика, различни интервюта, програми, покани за различни тематични симпозиуми, конференции и др. Специално внимание е обърнато на непубликуваните текстове, в които се засягат различни дискуссионни въпроси за езика, на който пишат Кирил и Методий и за началото на старобългарската литература (с. 216-218). От тях е видно обосноваването становище на П. Динеков, че това е старобългарският език, а не старославянски или старочерковнославянски език. Ценен шрих към профила на П. Динеков като изследовател търсещ нови хоризонти в своите изследвания по кирилometодиевистика са неговите критични размисли относно необходимостта от конкретни и специализирани научни доклади при участието на български учени в международните научни форуми, посветени на делото на Кирил и Методий. С оглед на това В. Билярска е използвала систематизирани бележки на П. Динеков, които имат временното заглавие „Делото на Кирил и Методий. Някои основни моменти“, запазени в архивния фонд, а така също и част от бележките на учения, съдържащи се в неговите дневници, съхранявани в Народната библиотека (с. 228-238).

Подобаващо място е отделено и на архивните материали, разкриващи по-малко известни страни от научната дейност на П. Динеков по проблемите на кирилometодиевистиката, свързани с неговата редакторска работа, издирването на различни извори, предлагане на нов прочит и ново публикуване на вече известни извори, най-вече житията на братята Кирил и Методий.

Основният принос във втора глава се състои в създаването на конкретна представа за наличието на значителен брой непубликувани и неизползвани още в науката оригинални документални материали за кирилometодиевистиката, старобългарската литература и култура, недовършени изследвания, планове за бъдещи проекти, които са дело на П. Динеков.

Трета глава – „Акад. Петър Динеков като организатор и ръководител на Кирило-Методиевския научен център към Българската академия на науките“ придава завършен характер на изследването. В нея на първо място са подложени на подробен анализ най-вече документални материали от личния архив на П. Динеков във връзка с дейността му по създаването, началната дейност, плановите и ръководството на Кирило-Методиевския научен център и неговите издания. Това са най-вече статии и интервюта, в които се посочват ролята и мястото на Центъра като носещо научно звено в национален и международен план. Особено ценни са документите, които образуват самостоятелен раздел в личния фонд на акад. П. Динеков, отразяващ задачите на Центъра, неговото устройство и дейността му. Докторантката напълно заслужено ги определя като „красноречиво и безспорно свидетелство за свързаността на П. Динеков както със зараждането на идеята за създаването на тази важна научна институция към Българска академия на науките, така и с нейното ръководство за времето от 1980 до 1988 г.“

Втората насока в изследователската дейност на В. Билярска е свързана с пълноценното разкриване на научната и организаторската дейност на П. Динеков по издаването на „Кирило-Методиевската енциклопедия“, която тя напълно заслужено определя като „своеобразен венец и връх в неговата дейност и която издига българската наука на световно ниво.“ Подробното проследяване на съдържанието на архивните документи от страна на докторантката ми дава основание да определя извършеното от нея проучване като първи успешен опит за проследяване на историята на този изключително полезна за науката енциклопедия.

Подобаващо място в трета глава е отделено и на значителния брой запазени документи, осветляващи дейността на П. Динеков като главен редактор на поредицата „Кирило-Методиевските студии“, която представлява самостоятелно периодично издание на Кирило-Методиевския научен център. Това всъщност е третата насока на изследване дейността на именития български учен като организатор и ръководител на Кирило-Методиевския научен център. Представено е съдържанието на съхранената в личния архив подробна рецензия на акад. Динеков за статиите и студиите, включени в първата книга на „Кирило-Методиевските студии“ (с. 349-351). С това свое решение докторантката още повече разширява представата за качествата на автора като учен и ръководител на Центъра. Много подробно е представена и неговата обемиста рецензия за кн. 4 от поредицата, включваща докладите от международната конференция, посветена на 1100-годишнината от смъртта на Методий, проведена в София от 20 до 26 май 1985 г., организирана от Кирило-Методиевския научен център и Центъра за българистика (с. 352-360).

Заклучението на труда има оригинален характер и в синтез отразява основните насоки на цялостното изследване на проблема за Кирилометодиевистиката в личния архив на акад. Петър Динеков в ЦДА.

Авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертацията.

В края на своята рецензия бих искала да изтъкна, че В. Билярска е извършила огромна изследователска дейност, която далеч надхвърля изискванията за написването на малък докторат. А този факт говори от една страна за потенциала на В. Билярска като надежден млад учен и отличен познавач на научното дело на акад. П. Динеков, а от друга – за благотворната научна атмосфера в Кирило-Методиевския научен център, която е изиграла съществена роля за израстването ѝ като изследовател.

Към В. Билярска имам следните препоръки с оглед публикуването на труда:

1. Добре би било първа и трета глава да се прецизират в структурно отношение като се обособят отделни параграфи или раздели, както това е направено във втора глава. Така ще се открие много по-видимо систематизацията на проучените разнородни източници, станали предмет на изследване в тях.

2. Прилагането на снимков материал също ще представлява интерес за читателите на това първо по рода си изследване.

Горепосочените приноси в дисертацията ми дават основание да изтъкна, че с написването ѝ се запълва една съществена празнина в съвременната кирилометодиевистика. Затова напълно убедително ще дам своя положителен вот за присъждането на образователната и научна степен „ДОКТОР” на Василена Цочева Билярска. Убедена съм, че тя напълно я заслужава.

проф. д-р Милияна Каймакова

19. 10. 2015 г.
София